

Kom op voor Europa

**Donderdag 7 juni verkiezingen
voor het Europees Parlement.**

1

De première: de Europese verkiezingen van 7 juni 1979

‘Heb je nog een opa, stuur hem naar Europa.’ Deze in Duitsland gebruikte leus in de aanloop naar de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement op 7 juni 1979 geeft aan dat deze verkiezingen niet echt als dynamisch en uitnodigend werden beschouwd. In Nederland was het weinig anders. Het dagblad *Trouw* sprak na afloop van de verkiezingen over een uiterst saaie verkiezingscampagne: ‘geen flitsende debatten, geen zinderende spanning over de uitslag’.¹ Ondanks pogingen van de overheid en de politieke partijen het Nederlandse publiek te informeren over Europa en enthousiast te maken voor de verkiezingen, kwam de campagne nooit daadwerkelijk van de grond.

Al in november 1976 was het Nationaal Comité Rechtstreekse Verkiezingen Europees Parlement opgericht, onder voorzitterschap van Anne Vondeling (PvdA), die tevens voorzitter van de Tweede Kamer was. De achterliggende gedachte was dat de Nederlandse bevolking wel voorstander was van Europese integratie, maar dat de feitelijke kennis te wensen over liet. Het Comité, dat een budget van ongeveer zes miljoen gulden had, wilde de kiezers voorlichten en mobiliseren. Begin 1979 ging de publiciteitscampagne van start; advertenties verschenen in kranten en opiniebladen, er werden Postbus 51-spotjes uitgezonden en affiches verspreid.² [1] De campagne van het Comité kreeg echter kritiek vanwege de eenzijdige, pro-Europese benadering. Volgens de Jonge Socialisten van de PvdA zou het Comité geen melding maken van de verschillen tussen de deelnemende partijen en ten onrechte de suggestie wekken dat na de verkiezingen de invloed van het Europees Parlement zou toenemen. De jongerenorganisatie werd later in het gelijk gesteld door de Reclame Code Commissie.³ Ook anderen hadden weinig op met de Europese verkiezingen, zoals het Rood Verzetsfront en het obscure ‘anti-verkiezingskomitee’. [2] Zij legden het echter in media-aandacht af tegen de voorlichtingscampagne. Vanaf februari trok een speciale verkiezingsbus door Nederland om in de gemeenten voorlichting te geven.

2

3

4

De PTT bracht speciale verkiezingspostzegels uit ter ere van de eerste rechtstreekse verkiezingen.⁴

Kortom, de overheid zette zich volop in om de Europese verkiezingen tot een succes te maken, gesteund door in ieder geval de grote politieke partijen. De kleinere partijen waren bepaald niet geestdriftig over de rechtstreekse verkiezingen; dit was al gebleken bij de parlementaire behandeling van het betreffende wetsontwerp, zoals eerder vermeld. Vanwege de hoge kiesdrempel van vier procent achtten zij zich al bij voorbaat kansloos. Desondanks besloten de meeste kleintjes toch mee te doen. Zij vreesden dat niet-deelname de suggestie zou kunnen wekken dat zij als partij geen rol van betekenis meer speelden, terwijl deelname hun landelijke bekendheid wellicht kon vergroten.⁵ Van de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen hielden alleen ds'70 en de Boerenpartij zich afzijdig.

Partijen en hun lijsttrekkers

Vanwege het feit dat in 1979 voor het eerst rechtstreekse Europese verkiezingen werden gehouden, moesten alle partijen op zoek naar een lijsttrekker. Landelijke kopstukken lieten zich in het algemeen niet strikken, meestal waren het politici van het tweede plan die belangstelling toonden. Voor het CDA – dat zich in 1980 tot partij zou constitueren – was KVP-voorzitter Wim Vergeer de gedoofterfde kandidaat.⁶ Na het plotselinge vertrek van ARP'er Willem Aantjes in november 1978 als Tweede Kamerfractievoorzitter dreigde echter een oververtegenwoordiging van katholieken binnen het CDA – Aantjes' opvolger Ruud Lubbers en premier Dries van Agt waren beiden van KVP-huize. De antirevolutionairen vonden dat de lijsttrekker bij de Europese verkiezingen iemand uit hun kring moest zijn. Toen geen enkel prominent partijlid bereid werd gevonden, kwam de relatief onbekende Bouke Beumer in beeld. Hij was Tweede Kamerlid en behoorde in januari 1978 bij het aantreden van het door Van Agt geleide kabinet van CDA en VVD tot de 'loyalisten' in de CDA-fractie, die weinig met deze coalitie op hadden maar deze wel gedoogden. Als 'atoompacifist' was hij tegenstander van kernbewapening. Ondanks zijn niet geringe afwijkingen van de partijlijn werd Beumer toch tot lijsttrekker aangewezen. [3] In de verkiezingscampagne beschikten de christen-democraten niet over een eigen programma, maar baseerden zij zich op het gemeenschappelijke manifest van de EVP. Geheel tevreden was het CDA niet over het tamelijk behoudende EVP-manifest, Beumer noemde het wat zuinigjes 'een redelijk programma'.⁷ Desalniettemin stak het CDA op het verkiezingsaffiche het lidmaatschap van de EVP niet onder stoelen of banken. [4]

In de VVD was men er snel uit. Cees Berkhouwer, in de wandeling 'EuroCees' of 'boerenkees' genoemd, had zijn sporen verdiend in Europa. Hij was in de jaren 1973 tot 1975 voorzitter van het Europees Parlement en sindsdien vice-voorzitter, en werd nu vrij eenvoudig tot lijsttrekker benoemd. Omdat aan zijn nationale bekendheid werd getwijfeld, stond Berkhouwer op het verkiezingsaffiche afgebeeld samen met Koos Rietkerk, de liberale voorzitter van de Tweede Kamerfractie.⁸ [5] Evenals het CDA zag ook de VVD af van de opstelling van een eigen verkiezingsprogram. De partij trachtte kiezers te werven met het gedetailleerde manifest van de ELD. De VVD had bij de totstandkoming van deze Europese partijfederatie een vooraanstaande rol gespeeld. Het ELD-lidmaatschap werd zichtbaar in de kanariegele balk op de gebrui-

kelijke, in de nationale kleuren gestelde verkiezingsposter; geel is de kleur van de ELD.⁹ [6]

Waar voor het CDA en de VVD deelname aan de Europese verkiezingen buiten kijf stond, was die voor de PvdA minder vanzelfsprekend. Zoals hiervoor al vermeld, waren de sociaal-democraten in de jaren zeventig kritischer tegen de EG gaan aankijken. De Jonge Socialisten bijvoorbeeld vonden Europa 'kapitalistisch en ondemocratisch'; het Europees Parlement was een 'poppenkast'.¹⁰ De PvdA-jongerenorganisatie verklaarde geen stemadvies te zullen geven en niet mee te werken aan de verkiezingscampagne van de moederpartij. In de strijd om het lijsttrekkerschap voor de Europese verkiezingen maakte de kritische linkervleugel zich sterk voor de verkiezing van partijvoorzitter Ien van den Heuvel. Haar tegenstander was Kamervoorzitter Vondeling, exponent van de traditionele, pro-Europese stroming.¹¹ Het partijbestuur gaf de voorkeur aan Van den Heuvel. Een voorstel om de verkiezingen in te gaan met een 'dubbellijsttrekkerschap' – om zo ook stemmen te trekken aan de linkerkant van de PvdA – haalde het niet. Tegen de zin van het partijbestuur wees de partijraad Vondeling als lijsttrekker aan, die eerder al zijn voorzitterschap van het Nationaal Comité had opgegeven. De PvdA kwam met een eigen verkiezingsprogramma uit. Daarnaast baseerde de partij zich op de 'oproep aan de Europese kiezers' van de Europese Federatie, waarvan zij een van de gangmakers was. De Federatie had geprobeerd een uitgewerkt manifest op te stellen, maar dat was niet gelukt vanwege de grote tegenstellingen tussen de lidpartijen.¹² De Nederlandse sociaal-democraten vonden het ontwerp te weinig radicaal. Wellicht was het uit teleurstelling dat de PvdA niet – zoals het CDA en de VVD – haar lidmaatschap van de Europese Federatie op de verkiezingsaffiches vermeldde. Deze posters waren overigens wel geheel op Europa gericht. [7, 8]

Voor D66 was deelname aan de Europese verkiezingen een uitgemakke zaak. 'Voor een partij als D'66, die in haar politieke denken zo internationaal en vooral ook Europees gericht is, kan er geen sprake van zijn om niet aan deze voor de Europese samenwerking zo belangrijke verkiezingen deel te nemen,' aldus het D66-hoofdbestuur.¹³ De aanwijzing van de lijsttrekker verliep echter conflictueus. Twistpunt was de vraag bij welke fractie de D66-Europarlementariërs zich na hun verkiezing moesten aansluiten: bij die van de ELD, waarvan ook de VVD lid was, of die van de Federatie, met daarin ook de PvdA. Oud-partijleider Hans van Mierlo wilde wel lijsttrekker worden, waarbij hij zijn voorkeur uitsprak voor aansluiting bij de socialisten. Verwonderlijk was dat niet,

5

6

7

8

9

10

11

12

gezien zijn traditionele oriëntatie op de pvdA. Van Mierlo's opvolger als partijleider, Jan Terlouw, presenteerde D66 sinds 1977 echter juist als het 'redelijk alternatief', als een onafhankelijke vierde stroming naast de sociaal-democratie, het liberalisme en de christen-democratie. Naast Van Mierlo kandideerde ook oud-staatssecretaris Laurens Jan Brinkhorst zich voor de eerste plek; hij voelde meer voor toetreding tot de ELD. Toen Van Mierlo de indruk kreeg dat een behoorlijk deel van de partij moeite had met zijn strategische voorkeur, trok hij zich terug. Brinkhorst zag eveneens af van zijn kandidatuur; hij koos uiteindelijk voor zijn Tweede Kamerlidmaatschap.¹⁴ Uiteindelijk werd de vrij onbekende oud-staatssecretaris van Financiën Aar de Goede tot lijsttrekker gekozen.¹⁵ Op het verkiezingsaffiche was een grapje uitgehaald door zijn naam in één adem en in dezelfde typografie te noemen met het lijstnummer, waardoor het leest als 'De Goede Lijst 4'. [9]

De kleine linkse partijen spraken op initiatief van de PSP over de mogelijkheid van een electoraal samengaan.¹⁶ De pacifistisch-socialisten hadden een grondige afkeer van de EG, die zij zagen als een instrument voor het grootkapitaal. Al sinds het begin van de jaren zeventig wilden zij dat Nederland zich uit het Europese verband terugtrok. De Europese verkiezingen dienden voor de PSP dan ook louter om de kiezers van dit standpunt bewust te maken. De PPR had eigenlijk weinig trek in een 'klein-linkse' lijst. De Radikalen wilden een program op hoofdpunten opstellen met de pvdA, een verkiesbare plaats voor een PPR-kandidaat op de pvdA-lijst en een gezamenlijke campagne. De pvdA wilde echter niet verder gaan dan het waarborgen van de eerste opvolgersplaats op de lijst en had geen behoefte aan de rest. Voor de PPR was dit aanbod veel te karig.¹⁷ Hoewel zij nog wel een lijstverbinding met de pvdA overeenkwam, ging de partij in haar eentje de verkiezingen in. Lijsttrekker werd het Tweede Kamerlid Leo Jansen. [10]

Na de afwijzing door de sociaal-democraten ging de PPR sterker haar groene karakter benadrukken. Het partijbestuur onderschreef de 'Verklaring voor een ander Europa', die was opgesteld door Ecoropa (de Europese Ecologische Beweging, waarbij ook politieke partijen uit de negen landen van de EG betrokken waren). In de campagne werkten de Radikalen samen met *Die Grünen*; in het Europees Parlement hoopten zij een 'groen front' te vormen met de milieupartijen uit de andere lidstaten.

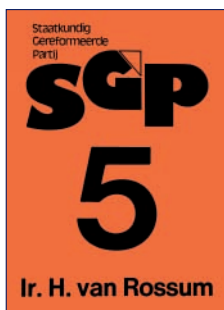
Nadat de PPR was afgefallen, trachtte de PSP met de CPN tot een akkoord te komen. De communisten hadden al in januari 1978 besloten tot verkiezingsdeelname en overlegden met een aantal West-Europese zusterpartijen over een gezamenlijke opstelling. De PSP gunde de

wat grotere CPN de eerste plaats op de gemeenschappelijke kandidatenlijst, maar eiste wel dat in het geval dat slechts één zetel zou worden behaald, beide partijen de helft van de zittingsperiode een kandidaat zouden leveren. De CPN had echter geen trek om te rouleren, zodat de onderhandelingen strandden. Beide partijen namen net als de PSP op eigen kracht aan de Europese verkiezingen deel. De CPN werd aangevoerd door Rinus Haks. [11] Lijsttrekker van de PSP werd Bouwe Kalma. Hij was hoofdinspecteur van de jeugd- en zedenpolitie in Rotterdam geweest. Door zijn politieke opvattingen was hij in aanvaring gekomen met de korpsleiding, wat uiteindelijk in zijn ontslag eindigde. [12]

Ook de kleine orthodox-protestantse partijen SGP en GPV waren tegenstander van Europese eenwording, omdat die ten koste zou gaan van de Nederlandse zelfstandigheid en identiteit. Binnen het GPV waren kiesverenigingen (afdelingen) die meenden dat het getuigde 'van een ongeoorloofde tweeslachtigheid' om zitting te nemen in het Europees Parlement als men principieel een volksvertegenwoordiging op Europees niveau afwees.¹⁸ Toch besloot het GPV deel te nemen om het schriftuurlijke, 'nationaal-gereformeerde' geluid binnen Europa te laten horen. Eenzelfde redenering volgde de SGP: de partij wilde niet verstek laten gaan, maar het Parlement voor haar eigen doeleinden gebruiken. 'Zij zal op haar post zijn. In alle getrouwheid. In welk (vertegenwoordigend) gremium dan ook.'¹⁹

Ondanks hun gedeelde afwijzing van Europa deden de SGP en het GPV niet gezamenlijk mee aan de verkiezingen. De SGP wilde wel, niet alleen met het GPV maar ook met de Reformatorische Politieke Federatie (RPF). De RPF had in 1977 tevergeefs meegedaan aan de Tweede Kamer-verkiezingen. Het altijd zeer op zijn eigen identiteit gestelde GPV vreesde echter dat samenwerking ten koste zou gaan van het eigen geluid. Een ruime minderheid in het Verbond dacht daar anders over, maar na lange discussies besloot de partij toch alleen deel te nemen. De RPF zag daarop van verkiezingsdeelname af. De GPV-lijst werd aangevoerd door Hans Blokland, die van de SGP door Henk van Rossum, de tweede man van de SGP-Tweede Kamerfractie. De affiches van de twee partijen straalden een nationaal sentiment uit – beide waren oranje. [13] Op de GPV-poster stond verder ook nog een wapperende driekleur. [14]

Naast deze in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen meldde zich ook Winand Leschot. [15] Met zijn lijst wilde hij protesteren tegen het feit dat het integratieproces vooral 'van bovenaf' werd gestuurd, 'zonder dat het volk zelf enig nut kon zien'. Naar eigen zeggen werd hij door de overheid en de media gedwarsboomd.²⁰

13

15

14

Campagne

De partijen die voorafgaand aan de verkiezingen zitting hadden in het Europees Parlement, konden aanspraak maken op fondsen die het Parlement voor de campagne ter beschikking had gesteld. Voor Nederland kwamen de PvdA, het CDA en de VVD voor deze subsidie in aanmerking. De sociaal-democraten gaven in de verkiezingscampagne ongeveer 850.000 gulden uit. Hiervan kwam een kwart miljoen uit de kas van het Parlement, vooral bedoeld voor reis- en vertaalkosten. Het CDA spendeerde circa een miljoen gulden, de VVD 700.000, beide inclusief de Europese bijdrage. D66 kon 170.000 gulden uitgeven,

maar kreeg geen Europese subsidie. De partij protesteerde tevergeefs bij de voorzitter van het Europees Parlement over deze ongelijke behandeling.²¹

Centraal in de verkiezingscampagne stonden de werkloosheid, kernenergie en het milieubeleid.²² De electorale strijd kreeg echter al snel een nationaal karakter, doordat de PvdA het 'bezuinigingsbeleid' van het door premier Van Agt geleide kabinet van CDA en VVD tot inzet van de verkiezingen maakte. Andere partijen kritiseerden deze lijn; vooral CDA-lijsttrekker Beumer toonde zich verontwaardigd. Volgens PvdA-voorzitter Max van den Berg (die Van den Heuvel was opgevolgd) zou de liberale staatssecretaris Neelie Smit-Kroes echter als eerste hebben aangekondigd de verkiezingen als graadmeter voor het zittende kabinet te zien.²³ Binnen de PvdA was de 'nationaliserings' strategie niet onomstreden: Eurocommissaris Henk Vredeling, niet de eerste de beste, had er bijvoorbeeld moeite mee.²⁴ Desalniettemin plaatste de PvdA op de verkiezingsdag een paginagrote advertentie in *de Volkskrant* waarin werd gesteld dat een stem op Vondeling een vertrouwensstem op partijleider Joop den Uyl was: 'Het is erg belangrijk dat u gaat stemmen, voor Europa, maar ook voor ons eigen land. Nederlandse problemen worden het beste opgelost, als er een nieuwe regering komt met de Partij van de Arbeid. Die nieuwe regering kunt u nu niet kiezen, maar uw stem geeft wel kracht aan de wens daartoe.'²⁵

Toch droegen ook de andere partijen bij aan het nationale karakter van de verkiezingscampagne. Beumer trok bijvoorbeeld het land door met premier Van Agt of fractievoorzitter Lubbers in zijn gezelschap. Ook de VVD zette landelijke politici in voor de campagne. Zoals vermeld stond lijsttrekker Berkhouwer samen met fractievoorzitter Rietkerk afgebeeld op de verkiezingsposter. Het kon ook moeilijk anders: de Europese lijstaanvoeders waren immers nauwelijks bekend. Van Vondeling had een derde van de kiezers wel eens gehoord en van Berkhouwer twaalf procent, wat al niet echt veel was. Beumer en De Goede waren met slechts één à twee procent nagenoeg onbekend.²⁶ Verkiezingsbijeenkomsten waar zij optraden werden nauwelijks bezocht. Wanneer politieke leiders als Van Agt, Den Uyl en VVD-leider Hans Wiegel zich echter in de verkiezingsstrijd roerden, trokken zij doorgaans veel meer publiek.²⁷

Een aantal partijen nodigde ook kopstukken van zusterpartijen elders in Europa uit om op hun bijeenkomsten in Nederland te spreken. En Nederlandse partijleiders traden af en toe in het buitenland op, zoals Den Uyl in Parijs.

Uitslagen

Na een weinig boeiende campagne vonden uiteindelijk op 7 juni 1979 de eerste rechtstreekse verkiezingen plaats. Over de verkiezingsdag was veel gediscussieerd. In veel lidstaten werd op zondag gestemd, maar in Nederland met zijn christelijke traditie was het uitgesloten dat op deze dag veel kiezers naar de stembus zouden gaan, zoals al vermeld. Omdat Nederland een dag diende te kiezen binnen de vastgestelde periode van 7 tot 10 juni, was het niet mogelijk om zoals gebruikelijk op woensdag te stemmen. Afgesproken werd dat op donderdag de 7e gestemd zou worden, waarna de stembussen verzegeld zouden worden en de stemmen pas op maandag zouden worden geteld. De Nederlandse kiezers stemden dus als eersten, maar zou als laatsten de uitslag vernemen. Zo werd voorkomen dat de Nederlandse uitslagen het stemgedrag in andere landen zouden beïnvloeden. Desalniettemin werden er op donderdagavond al wel (naar later bleek behoorlijk accurate) cijfers op basis van opiniepeilingen bekendgemaakt.²⁸

Een meerderheid van de kiezers in Nederland ondersteunde de Europese integratie – 83 procent, zo was eerder al gebleken uit opinieonderzoek –, maar dat betekende niet dat zij allemaal gingen stemmen.²⁹ Dit werd pijnlijk duidelijk nadat de stemmen waren geteld. De opkomst bedroeg 58,1 procent; flink lager dan het opkomstpercentage bij Tweede Kamerverkiezingen in 1977. Vooral jongere kiezers waren niet komen opdagen. De publiciteitscampagne leek niet al te veel effect te hebben gehad. PvdA-campagneleider Kees Bode sloeg de spijker op zijn kop toen hij aangaf dat de opkomst zo laag was omdat de machtsvraag bij deze verkiezingen niet speelde en de politieke verschillen tussen de partijen zo gering waren. Psp-lijsttrekker Kalma vond het ‘verheugend’ dat zoveel kiezers het hadden laten afweten.³⁰

De verkiezingen verliepen gunstig voor het CDA, dat tien zetels behaalde (zie tabel 3) – een winst van bijna 4 procent ten opzichte van de Kamerverkiezingen. D66 sleepte twee zetels in de wacht, waarmee de partij zeer content was. De PvdA kwam op negen zetels uit, maar verloor ten opzichte van 1977. De sociaal-democratische opzet om van de verkiezingen een wedstrijd tussen premier Van Agt en oppositieleider Den Uyl te maken, was niet succesvol geweest. Ook de VVD, die vier zetels kreeg, ging vergeleken bij 1977 achteruit. De uitslag betekende door het verlies van de liberalen en sociaal-democraten geen eenduidige steun voor of veroordeling van het beleid van het kabinet-Van Agt. De kleine linkse en rechtse partijen behaalden geen zetels; in

Tabel 3.
Uitslag Europese verkiezingen 7 juni 1979

	Europese verkiezingen 1979	
	%	zetels
CDA	35,6	10
PvdA	30,4	9
VVD	16,1	4
D66	9,0	2
SGP	2,2	-
CPN	1,7	-
PSP	1,7	-
PPR	1,6	-
GPV	1,1	-
Lijst Leschot	0,4	-
totaal	99,8	25
opkomst	58,1%	

Bron: CBS, *Statistiek der verkiezingen 1979. Europees Parlement, 7 juni, Den Haag, 1981.*

1984 zouden zij hun lesje hebben geleerd en tot electorale samenwerking komen.

Niet alleen in Nederland, ook elders in de EG viel de opkomst tegen. Het Europees gemiddelde was slechts 63 procent. De socialistische Federatie kreeg 113 van de 410 zetels en werd de grootste fractie. De christen-democratische EVP volgde met 107 zetels; de liberale ELD behaalde er veertig.